

mål+¹mæle

Ztieg
Stig

Dav, jeg hedder Bjearrne

Den norske navneforsker Berit Sandnes har gennemgået danskernes ansøgninger om at få utraditionelle fornavne fra 1970 til i dag. Hvor går grænsen for hvad der kan godkendes? Man kan starte med quizen på bagsiden – eller gå direkte til side 7

Han har lagt sig i selen

– men han *ligger* ikke i selen. *Jeg satte punktet på dagsordenen.* Men punktet *sidd*er ikke på dagsordenen. Blomsterne kan måske nok *puttes* i en vase – men vasen kan ikke *puttes* på bordet. Vi har lagt en artikel om 'anbringe'-verber på side 14

Hjerteblood og galde

Fra Rasmus Rasks retskrivningslære (1826) til kommureglerne i vore dage har tegnsætning og stavning givet anledning til heftig uenighed. I hver strid deler danskerne sig i tre grupper: palæologerne, neologerne og det tavse flertal. Hvis side er de ansvarlige ministre på, spørger Kirsten Rask side 17

Lær at lære børn at læse

Voksne læsere har fjernet sig så langt fra begynderlæserens udgangspunkt at de ikke umiddelbart egner sig til at lære børn at læse. Læseundervisere må derfor genoptrænes, fx i at opfatte det talte sprogs lyde. Læs om undervisning af læseundervisere side 23

Sprogligheder 2

Kan man hete
Bjearrne til fornavn? 7

'Anbringe' på dansk 14

Retskrivningskrige:
hjerteblood og galde 17

Hvor svært kan
det være at lære
børn at læse? 23

Prøv deg som
navnekonsulent 32

SPROGET i sig selv er et mirakel, netop fordi der ikke findes en 'masterkopi' noget steds, og ingen patentløsninger på hvordan man skal bruge det.

Hans Arndt
i Sproget. Hverdagens
mirakel (2003)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

*Birgit Bjerre Hansen
Inavej 12
3500 Værløse*

? Dokumentation for ny betydning af *bjørnetjeneste*

Jeg har efterhånden set en del diskussioner af ordet *bjørnetjeneste*, både i Mål & Mæle og på nettet, men jeg har endnu til gode at møde bare en eneste, uanset alder, der bruger ordet forkert (og ja, den »nye« betydning ER forkert).

Er I sikre på, der overhovedet – især efter debatten – findes nogen, der tror, at en *bjørnetjeneste* er en stor tjeneste?

*Per Vadmand
Ringsted*

! Både jeg og andre har mange gange hørt *bjørnetjeneste* i den ny betydning. Og man kan få det bekræftet ved at

spørge folk, især lærere på alle undervisningsinstitutioner, som har med børn og unge mennesker at gøre.

Men det er måske ikke tilstrækkelig dokumentation? Så er det vel mere overbevisende at kigge i et par ordbøger. Den ene er Pia Jarvad: *Nye ord i dansk 1955-98*, den anden er den lige udkomne *Den Danske Ordbog I*. Begge ordbøger registrerer den nye betydning med autentiske citater. Disse ordbøger bygger efter en stram metode på hvad der kan dokumenteres i det danske sprogsamfund, se bare deres forord!

Så hvad enten man kan lide det eller ej, findes den nye betydning af ordet iblandt os. At debatten om *bjørnetjeneste* skulle have aflivet den »forkerte« betydning, er ganske usandsynligt. Men man kan da selvfølgelig håbe.

EH

? Armodskøn

I *Mål og Mæle*, september 2003, står der på side 31, allernederst: »Ordet armod (fattigdom) bruges i dag næsten kun i udtrykket åndeligt armod.« Jeg mener, at armod er fælleskøn, men adjektivet indikerer, at substantivet er neutrum. Skyder jeg helt ved siden af?

*Bjarne Segefjord
Brovst*

! Substantivet *mod* er neutrum (in-
 tetkøn): *kækt mod, modet*. Derfor er
 sammensætningerne med *-mod* også
 neutrum: *heltemodet, vovemodet,*
overmodet, mismodet, gåpåmodet, tål-
modet osv. Den eneste undtagelse er
vemoden / vemodet som op gennem
 historien har været ubeslutsom (t)
 mht. køn.

Den oprindelige betydning af *mod*
 er 'sindstilstand', og det passer jo fint
 med sammensætningerne. Men *ar-*
mod indeholder ikke ordet *mod*. Det er
 lånt fra tysk *Armut* og indeholder ad-
 jektivet *arm* ('fattig') + en gammel en-
 delse. På tysk er ordet hunkøn (die
Armut), og det svarer som regel til
 dansk fælleskøn. Derfor *armoden*, hvis
 det skal være korrekt. Og du skyder
 således ikke helt ved siden af.

EH

! Brugen af ordet *armod* er vist ikke
 helt så begrænset som jeg påstod i
 september-nummeret 2003! Jeg fandt
 hele 122 eksempler i tekstsamlingen
 Korpus 2000 på www.dsl.dk. Ordet
 fattigdom gav til sammenligning 835
 eksempler. Omfortolkningen i retning
 af neutrum er tydeligvis vidt frem-
 skreden, men fælleskøn er stadig på
 banen! Kampen kan også følges i *Poli-*
tikens Nudansk Ordbog der giver ek-
 sempelsætningen *Hans holdninger er*
et tegn på åndeligt armod, selv om or-
 det er anført som fælleskøn.

HJ

? Landmand, landsmand, landeplage

Jeg har læst i Per Anker Jensens bog
Principper for grammatisk analyse s. 23

at der findes uklare og komplicerede
 regler for fuge-elementer i dansk,
 men ikke hvilke. Kan og vil I oplyse
 mig om, hvilke regler der findes og
 evt. hvor jeg kan læse mere. Det hed-
 der jo f.eks. *landmand*, men *lands-*
mand, landevej, men *landskamp, dyr-*
plager, men *dyrehospital*. Hvorfor?

Lars Dannemand
 København N

! Reglerne for fugeelementer («bin-
 debogstaver») i dansk er ikke udfor-
 sket og beskrevet særlig grundigt.
 Men vi kan da henvise til Aage Han-
 sen: *Moderne dansk* (Grafisk Forlag
 1967) bind II s. 296 - 304 og til Poli-
 tikens: *Nudansk Grammatik* (1995) s.
 138-139.

Vi overvejer i redaktionen om vi
 skulle få skrevet en artikel om emnet,
 men vi er ikke sikre på at det er egnet
 stof. Nu får vi se!

EH

? Mærkelige salmevers

I salmen »Gud Helligånd, vor igenfø-
 der« (nr. 307) står der i anden strofe,
 de første to vers: »Men farefuldt er
 levnedløbet / på vejen mellem ilde
 to / ...

Jeg kan ikke huske en ældre kilde,
 men den er fra før retskrivningsrefor-
 men i 1948, for ilde er skrevet med
 stort, altså Ilde. Hvad betyder dette
 substantiv? Er der tale om to bål? – I
 så tilfælde: Hvilken etiket skal man
 sætte på dem?

En anden grundtvigmærkværdig-
 hed er de to vers: »Men nu er på al-
 ting vendt op og ned / i midten går

hvalernes veje / ...« Jeg har glemt hvad salmen hedder, men de »hvaler« har ætset sig ind i min harddisk. Hvad mener han med de hvaler? Måske har han skrevet om både »ilde« og »Hvaler« i en af sine formørkede perioder.

Bjarne Segeffjord
Brovst

! På stien mellem ilde to. I ældre dansk kunne *ild* – dog meget sjældent – bruges i flertal, og det er det vi har her. Den nye salmebog (2003) har en note til *ilde*: »flertal af ordet *ild*« s. 329.

Hvalernes veje er strengt taget ikke et sprogligt spørgsmål, men det skal da ikke komme an på det. Citatet er fra Grundtvigs sang »Gud planted en have fra øst til vest« (Højskolesangbogen nr. 436). Den handler om syndefaldets følger, nemlig kaos, splitelse, forringelse. Den have Gud skabte som noget sammenhængende, er blevet gennemskåret og skilt af havet, som her betegnes med metaforen *hvalernes veje*.

EH

? Helt fedt i gamle dage

Et spørgsmål i Sprogligheder, *Mål og Mæle* nr. 1, 2003, om *fed* i nutidig slang fik hele 3 besvarelser af redaktionsmedlemmer. Ingen af dem omtaler, at den positive betydning af ordet måske er ældre end som så. Jeg har hørt nogen hævde, at anvendelsen af ordet med positiv betydning allerede findes hos Holberg. Det fik mig til at slå op i *Ordbog over det danske Sprog*, som under betydning 4b opregner en

række tilfælde, ganske rigtigt startende med et citat fra Holbergs *Peder Paars*. Der er bare det ved dem, at de alle er ironisk anvendt om personer eller ting af ringe værdi (»en fed karl«, f.eks.). Men anvendes et ord ironisk, må det vel engang have været anvendt i god mening. Den ironiske anvendelse har vi jo også i den (endnu gangbare?) vending »det skal fedt hjælpe«. Positivt og uden ironi sporer vi det vel i den ligeledes traditionelle (ikke slang-prægede) vending »det er lige fedt«, lige fordelagtigt?

Børge Spang-Thomsen
Birkerød

! Nu var der egentlig ingen der bad os om at dokumentere alderen af *fed* i betydning om noget positivt. Men slår man op i Holberg-ordbogen under *feed*, finder man eksempler på at ordet allerede i første halvdel af 1700-tallet kunne bruges overført i positiv betydning. Om noget økonomisk tiltrækkende: *et fedt embede*, *fede pengesedler*, og om personer: *fede enker og jomfruer* (dvs. velhavende). Nok er *fed* i de ældste belæg brugt i udvidet, overført betydning, men det er stadig noget med 'overdådig'. Således også i bibeloversættelsen 1550: *it fet gæstebud* (Esajas 25.6). Og fra bibeloversættelsen 1931: *Hærskarers Herre gør paa dette Bjerg et Gæstebud for alle Folkeslag med fede Retter og stærk Vin, med fede, marvfulde Retter og stærk og klaret Vin*. Ordet *fed* er her en direkte oversættelse af det latinske *pingvis*, dvs. 'fed': »Et faciet Dominus ... omnibus populis ... convivium pingvium«. I

den nyeste oversættelse (1999) står der:» ... et festmåltid med fede retter og lagret vin, med marvfede retter og ædel, lagret vin«. Den må være svær at læse op i vore dage, hvor *fed* i betydningen 'uspecificeret positiv' er dagligdags slang.

Men det ser ud til, som skrevet står i Mål og Mæle 2003 nr. 1, at *fed* i betydningen 'god' slet og ret, er noget der er opstået i 1960'erne.

EH

? Trehjulet cykel

Jeg har undret sig over en enkelthed i Den Danske Ordbogs artikel *cykel* (Mål og Mæle 2003 nr. 4). Forbindelsen *trehjulet cykel* forklares som cykel med tre hjul: et forhjul og to baghjul. Eller omvendt!

Poul Ib Larsen,
Kbh. Ø

! Nej... I selve artiklen forklares det at en *trehjulet cykel* er til børn eller handikappede, og den slags *tricykler* har netop et forhjul og to baghjul.

Det er ganske almindeligt at ord eller ordforbindelser i praksis har en lidt indsnævret betydning i forhold til deres strikte pålydende. *Grønkål* er en bestemt grønsag, mens der er andre sorter af grøn kål som ikke betegnes som *grønkål*. En *høj hat* er ikke bare en hat af en vis vertikal udtrækning, men en ganske bestemt slags hat. Et *guldrandet papir* er ikke et ark brevpapir med forgyldt rand, men noget helt andet. Og en *firkant* er i dagligsproget et kvadrat eller en rektangel. Parallelogrammer, trapezer og helt umulige fi-

gurer med fire hjørner er ikke *firkanter*. (Ja ja, vi ved godt at kvadrater og rektangler også er parallelogrammer og trapezer for geometrikerne, men det er altså dagligsproget det handler om her.)

Det er det samme med en *trehjulet cykel*. Det er ikke en hvilken som helst cykel med tre hjul. Tænk på en gammeldags ladcykel: den har et stort lad fortil og to hjul også fortil, og sadel, pedaler og et hjul bagtil. Det er altså nok en cykel med tre hjul – men det er absolut ikke en *trehjulet cykel*.

Og det er der intet komisk eller mærkeligt ved.

EH

? Orddeling

Jeg kom lidt sent i gang med det sidste nummer af *Mål og Mæle* (nr. 4 2003), så derfor reagerer jeg først nu. Jeg undres over et par ting i dette nummer.

1. På side 3 besvarer I et spørgsmål om stavningen af *højtaler*, og slår fast at det staves med ét t, men på side 5, spalte 2, nederste linie, skriver I i en artikel *højtalerannoncer*!

2. På side 28, spalte 2, sidste afsnit, linie 4, skiller I ordet *romanisten* mellem s og t. Burde det ikke være *romani-sten*? Ellers tak for et godt og ofte meget interessant blad.

Knud Hegnet
4400 Kalundborg

! 1. Der står ikke at *højtaler* kun kan skrives med et t, men at det er en (anbefalesværdig) mulighed ved siden af *højtaler*. Forfatteren af artiklen om *Den Danske Ordbog* foretrækker

øjensynlig stavemåden med to 'er. Redaktionen blander sig ikke i forfatterens stavemåde og tegnsætning så længe det bare er korrekt.

2. Når det kan lade sig gøre, bør man dele ordene efter deres elementer, de betydningsbærende orddele, se Retskrivningsordbogen § 16 (s. 651 ff.). Den ideelle deling ville her være *romanist-en*. Kan det ikke lade sig gøre, er der mulighederne *romanis-ten* og *romani-sten* efter de almindelige

regler (§ 17). Den fuldstændig meningsløse regel at man ikke måtte skille *sp*, *st*, *sk*, blev afskaffet for næsten et halvt århundrede siden, nemlig i 1955.

Men i øvrigt er orddeling der i vore dage foregår automatisk og på trykkerierne, tit uden for de enkelte forfatteres rækkevidde og indflydelse – og efter sidste korrektur. Så det er vist egentlig sjældent man kan hænge en forfatter op på fjollede orddele!

EH

mål+mæle

Mål og Mæle
ISSN 0106-567X

REDAKTION:
Carsten Elbro, Erik Hansen, Holger Juul,
Jørn Lund, Pernille Frost.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig
SKRIFT: FF Olsen

EKSPEDITION OG PRODUKTION:
Elbro-Tryk
Håndværkervej 10, postboks 3072
6710 Esbjerg V
Giro 747-3494
Telefon 75 15 43 60
E-post: elbro@tiscali.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 190,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Elbro-Tryk. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Birgit Bjerre Hansen
Inavej 12
3500 Værløse

Eller som elektronisk post til
Carsten Elbro på adressen
ce@cphling.dk

Hjemmeside: www.cphling.dk/Maal+Maele

Kan man hete *Bjearrne* til fornavn?

☞ *Navnesøknader i Danmark 1970-2003*

I Danmark er det regulert ved lov hvilke fornavn man kan velge. Det blir utarbeidet lister over godkjente navn, og dersom man ønsker å velge navn utenfor listene, skal man søke til Kirkeministeriet. Alle søknader fra 1970 og framover er arkivert hos Avdeling for Navneforskning ved Københavns Universitet, som er fagkyndig rådgivende instans for ministeriet.

Om vi går inn i arkivene, ser vi at navnesøknader i 1970 typisk kom fra foreldre som ønsket å kalle barna sine *Yngve*, *Mia*, *Leyla*, *Omar* og *Colin*, altså velkjente navn fra andre land som var nye på dansk grunn. I 2003 er bildet radikalt endret. For det første er antallet søknader nesten tidoblet. Fortsatt ønsker foreldre å gi barna sine utenlandske navn eller anvende ord som ikke er egentlige navn, som *Hjerte* og *At*. Et nytt trekk er derimot de mange voksne søkerne. To grupper skiller seg ut her, nemlig søknader om å få ta kjælenavn av typen *Bobo*, *Kylle* og *Kvælerslange-Niels* som offisielt navn og numerologisk betingede søknader. For numerologer har hver bokstav en tallverdi, og man kan forbedre sin skjebne ved å velge et navn som gir en gunstig verdi. Det kan oppnås ved hjelp av uvanlige stavemåter eller sammenskriving av to navn: *Nicqoliine*, *Jette* og *Bentelianna*.

I en tid der fritt valg er et mantra,

vil nok mange mene at folk må stå fritt til å velge de fornavn og stavemåter de ønsker. Er det virkelig myndighetenes oppgave å regulere borgernes navnevalg, og hvilke begrensninger vil i så fall være fornuftige? For å besvare disse spørsmålene vil jeg se på hvordan loven har vært praktisert hittil, og hvilke navn folk søker om å ta. Undersøkelsen tar utgangspunkt i en database over samtlige navnesøknader fra 1970 fram til i dag. I tillegg har jeg brukt arkivet som er grunnlag for databasen, der man i mange tilfelle finner begrunnelser for søknadene.

Lovgivning om personnavn

Kravene til fornavn er i prinsippet felles i lov om personnavn av 1961 som gjaldt i første del av perioden og den nåværende loven av 1981: Man kan ikke velge fornavn som ikke har karakter av fornavn eller som kan bli til ulempe for barnet. Dersom man ønsker å ta et navn som ikke er godkjent i forveien, skal man som nevnt søke Kirkeministeriet. Det er flere mulige utfall på slike søknader. Dersom et navn godkjennes ubetinget, kan det heretter fritt velges av andre. Det gjelder f.eks. *Leyla* og *Yngve*. Et navn kan også godkjennes etter omstendighetene, og godkjennelsen gjelder i så fall bare for den enkelte søker. Dette skjer typisk for kjælenavn og uvanlige

stavemåter. Etter den eldre loven kunne et navn også godkjennes på spesielle vilkår, det vil si i kombinasjon med et godkjent navn. Sluttelig kan navnesøknader avvises.

Lovene presiseres i forskrifter fra henholdsvis 1973 og i 1982. Også her er grunnprinsippene felles, bl.a. fastslår begge at: »Kælenavnsformer, forkortelser og usædvanlige stavemåder af gængse fornavn vil i almindelighed ikke kunne forventes godkendt«. Videre heter det i begge forskrifter at gutter må ikke gis pikenavn og piker ikke må gis guttenavn. Visse endelser forbeholdes ett kjønn, slik at navn som ender på *-i* og *-y* normalt skal være guttenavn, mens endelsen *-a* eller *-ie* forbeholdes pikenavn.

Loven av 1981 inneholder en innskjerping på ett punkt, nemlig at forbeholdte etternavn ikke godkjennes som fornavn eller mellomnavn. Med forskriftene av 1982 bortfaller godkjennelse på spesielle vilkår. Dette kan oppfattes som en viss tillemping, heretter kan man få godkjent ukjente eller utenlandske navn uten at det kreves et godkjent dansk navn i tillegg.

1970-1981.

Hva skal barnet hete?

I denne perioden er det først og fremst foreldre som søker om uvanlige eller utenlandske navn for nyfødte barn, eller om uvanlige skrivemåter av kjente navn. Det siste godkjennes normalt ikke, f.eks. blir søknader om skrivemåten *Rekke* for *Rikke*, *Nathali* for *Nathalie* og *Jesber* for

Jesper avslått. Likedan avvises skrivemåter med aksenttegn som *Axél* og *Zoë*.

Forskriftene anvender ikke så upresise begreper som uvanlige navn, det tales om 'navn som ikke er egentlige fornavn' og 'navn som kan bli til ulempe for barnet'. Men heller ikke dette er entydige størrelser, og avgjørelsen må i mange tilfelle bygge på skjønn. Enkeltavgjørelser kan derfor komme til å framstå som uforståelige i ettertid. Eksempelvis avvises *Sas* i 1973 med den begrunnelse at det kan assosieres med flyselskapet, mens navnet *Pot* (slang for marihuana) godkjennes. I de fleste tilfeller er det likevel lett å se prinsippene som ligger bak avgjørelsene.

Noen søknader gjelder dialektale navnevarianter eller oppkallinger. De siste godkjennes normalt når foreldrene kan framlegge dåpsattest for personen som skal oppkalles. Etter dette kriteriet godkjennes f.eks. pikenavnet *Javette* og guttenavnet *Skak*. Søknadene gjelder likevel oftere navn som foreldrene selv har funnet på, som *Irke* og *Nøks* til piker, eller appellativer (fellesnavn) som *Aquarius* og *Skipper* til gutter. *Aquarius* blir avslått, *Irke* godkjennes ubetinget, mens *Nøks* og *Skipper* godkjennes på spesielle vilkår, altså med et godkjent navn ved siden av. *Soft* som pikenavn avvises i 1975, men godkjennes senere sammen med et utvetydig pikenavn. Likeledes godtas *Tjork* som andre fornavn til en gutt. – Eksemplene belyser den generelle tendensen, nemlig at uvanlige navn blir godkjent dersom personen

får et alminnelig navn i tillegg, og at man er mer liberale med å godta usedvanlige navn som andre eller tredje fornavn.

For utenlandske navn stilles det normalt krav om et godkjent navn i tillegg, eksempelvis godkjennes *Yacine* og *Keren-Happuk* på vilkår av at barna også gis entydige pikenavn. En del vanlige utenlandske navn blir likevel ubetinget godkjent allerede i 1970, bl.a. *Hassan*, *Mohammad*, *Adina* og *Latifa* fra den muslimske kulturkretsen. Derfor kan man undre seg over at det engelske guttenavnet *Colin* blir avslått samme år. Lovforskriftene sier at dersom et ikke-godkjent navn er i bruk i den europeisk-amerikanske kulturkretsen, skal dette dokumenteres.

Kommer navna fra den øvrige verden, skal foreldrene dokumentere tilknytning til land der navna er i bruk for å få godkjennelse. Prinsippene om dokumentasjon og tilknytning praktiseres likevel ikke helt konsekvent. Når det relativt vanlige engelske *Colin* ble avslått i 1970, skyldes det sannsynligvis likhet med det forbeholdte etternavnet *Collin*. Det er mer uforståelig at man avslår en søknad om guttenavnet *Andoni* når faren er greker og navnet faktisk ender på *-i*, som markerer guttenavn. Derimot godkjenner man f.eks. *Nenad* som guttenavn i et tilfelle der moren er jugoslavisk.

Prinsippet om at navn som ender på *-ie* og *-a* er pikenavn og navn som ender på *-i* og *-y* er guttenavn, skaper problemer. Riktignok prøver man å følge forskriftene, slik at *Derri*, *Djenny* og *Sandy* godkjennes som guttenavn

og *Sandie* som jentenavn. Det er likevel mange eksempler på inkonsekvens, som når det formelt riktige *Sammie* får avslag som pikenavn, mens *Tracy* og *Daisi* godkjennes. Prinsippet om å koble kjønn og endelser er uheldig, ikke minst fordi det allerede finnes kvinner som heter *Jenni* og menn som heter *Jimmie*. Problemene bunner i at de aktuelle navna ofte kommer fra engelsk, der endelsene *-ie* og *-y* brukes for begge kjønn, ofte i kortformer. *Henry*, *Harry* og *Charlie* er guttenavn, *Daisy*, *Sally* og *Annie* er pikenavn, mens *Jamie* er mulig som kortform både for guttenavnet *Jeremy* og pikenavnet *Jemima*.

1981-ca. 1995.

Kjælenavn som offisielt navn

Den nye loven om personnavn fra 1981 inneholder ingen radikale endringer, og i første omgang fører den kun til en mindre stigning i tallet på navnesøknader. Det øker fra 193 i 1980 til 256 i 1984, og synker deretter fram til 1990. Den lille toppen rundt 1984 kan skyldes publisitet rundt den nye loven, slik at personer som har tenkt på å skifte navn, gjør alvor av tanken. I alle fall er det en tydelig tendens i denne perioden at voksne, med klar overvekt av kvinner, søker om å ta kjælenavn som offisielle fornavn. I mange tilfelle blir disse søknadene godkjent etter omstendighetene. Eksempelvis godkjennes navneskifte til *Muddi*, *Kylle*, *Vipsen* og *Bobbie* for voksne kvinner, mens *Fusser* og *Tubben* godkjennes sammen med godkjente pikenavn. Derimot gis det av-

slag på navneendring til *Bobo* for en voksen kvinne.

Som tidligere nevnt fastholder de nye forskriftene at kjælenavn normalt ikke kan godkjennes. Når søkerne i mange tilfelle får tillatelse til å ta kjælenavn som offisielle navn, skal det snarest ses som pragmatiske avgjørelser. Dersom en person er blitt kalt et navn et helt liv og ønsker dette formalisert, har navnet neppe vært til ulempe for bæreren. Den nye navneloven kan ha vært oppfattet som en liberalisering på dette punktet, selv om det egentlig ikke var intensjonen.

Også på de fleste andre punkter videreføres prinsippene fra før 1981. Man prøver å opprettholde skillet mellom guttenavn på *-i* og *-y* og pikenavn på *-ie*, slik at *Abbi* og *Lynny* som pikenavn får avslag, men godtas i formene *Abbie*, *Lynnie*. En søknad om *Kenzie* som guttenavn får avslag, med notat om at *Kenzi* kan godkjennes.

For fremmede navn gjelder fortsatt tilknytningskravet, som praktiseres relativt strengt. Det innebærer at *Ayako* godkjennes til en pike med japanske aner, men at personer av dansk herkomst i flere tilfelle får avslag på fremmede navn. I 1983 får to menn avslag på å ta navna *Sannaddha* og *Buddha*, som de har fått av sine åndelige ledere. Her kan man argumentere med at navneendelsen problematisk, *-a* indikerer pikenavn. Mer tvilsom er behandlingen av en søknad fra en kvinne som har konvertert til islam og ønsker å kalle sønnen *Hafiz* eller *Hafes*. Institutt for Navneforskning anbefaler at formen *Hafes* godkjennes,

men Kirkeministeriet gir ikke tillatelse, selv etter tre nye søknader. En kvinne som gifter seg med en pakistansk mann, får heller ikke ta navnet *Perveen*, selv om hun vedlegger dokumentasjon på at navnet er vanlig i Pakistan og Iran.

Søknader om uvanlige skrivemåter av gjengse navn behandles heller ikke helt konsekvent. Her er vi muligens vitne til en gradvis oppmykning av regelverket. I 1984 avslås søknader om navna *Nikolaj* og *Stefhan* fordi skrivemåten er usedvanlig. Samme år godkjennes imidlertid en søknad om navneendring fra *Brian* til *Briand*. Formen *Nicklaz* godkjennes fordi det er en oppkalling etter en tysk slektning, og *Juhlli* godkjennes som en uvanlig kjæleform av *Julie*. Søknadene om usedvanlige skrivemåter kan sies å peke framover mot neste periode.

Perioden 1995-i dag. Numerologisk betingede navnesøknader

Fra midten av 1990-tallet stiger antallet navnesøknader markant, fra 348 i 1995 til 1075 i 2003. Den økende interessen for ikke-godkjente navn har utvilsomt sammenheng med numerologiens voksende popularitet i Danmark. På samme tid ser det ut til å skje en viss liberalisering av praksis, i alle fall når det gjelder å godta uvanlige skrivemåter.

Søknader om å ta kjælenavn, utenlandske navn og navn som ikke har navnekarakter fortsetter gjennom hele perioden. De siste, av typen *At*, *Løve*, *Hjerte*, *Plys*, avvises normalt.

Behandlingen av kjæleavn og utenlandske navn er mindre konsekvent. Flertallet blir godkjent, f.eks. kjæleavn som *Duddi*, *Mulle* og *Tutte* til kvinner. Det samme gjelder utenlandske navn som *Abdallah*, *Samir*, *Cameron*, *Marijke* og *Sunneva*. Et mindretall blir likevel avvist, blant dem kjæleavna *Misser*, *Klumpe* og *Trunte* og de

utenlandske navna *Sidney*, *Khaled* (som anbefales godkjent av Institut for Navneforskning) og *Siddharta*.

Det som først og fremst kjennetegner perioden er imidlertid de numerologisk begrunnede søknadene. Numerologisk beveggrunn anføres første gang i databasen i 1995, da en voksen numerolog søker om å få ta navnet

Mest almindelige fornavne

Alle danskere 1. januar 2004

Nr.	Navn	Antal	Nr.	Navn	Antal
1	Jens	56830	1	Kirsten	49763
2	Peter	52204	2	Anne	48737
3	Lars	47886	3	Hanne	42416
4	Michael	46195	4	Mette	39695
5	Hans	45823	5	Anna	38983
6	Niels	45713	6	Helle	35310
7	Jørgen	44582	7	Karen	34689
8	Søren	44431	8	Susanne	32748
9	Henrik	44337	9	Lene	32309
10	Thomas	41876	10	Inge	32229

Børn født januar-juni 2003

Nr.	Navn	Antal	Pr. 1.000	Nr.	Navn	Antal	Pr. 1.000
1	Mikkel	449	28	1	Emma	457	30
2	Frederik	441	27	2	Julie	429	28
3	Mathias	436	27	3	Mathilde	417	27
4	Mads	418	26	4	Sofie	415	27
5	Rasmus	410	25	5	Laura	380	25
6	Emil	394	24	6	Caroline	358	23
7	Oliver	393	24	7	Cecilie	335	22
8	Christian	388	24	8	Ida	333	22
9	Magnus	380	24	9	Sarah	321	21
10	Lucas	377	23	10	Freja	309	20

Hvis man føler sig utryg ved utradisjonelle navne, kan disse hitlister måske virke beroligende. Kilde: Danmarks Statistik.

Prebenn. Men tidligere søknader kan også være numerologisk betinget, f.eks. ønsket om navnet *Ullrikkea* så tidlig som i 1983. I 1996 er 13 navnesøknader oppført med numerologisk begrunnelse i databasen, i 1997 er tallet steget til 71 og i 2002 er det oppe på 380 (av totalt 1048). Dette er minimumstall, da søkerne ikke alltid gjør rede for motivet for navneskiftet, og det kan være tilfelle som ikke er registrert i databasen. Søknader om å skifte til godkjente navn blir naturligvis ikke registrert.

Hva er så numerologi? Det kan snarest sammenlignes med astrologi, men er basert på tallverdier som regnes ut på grunnlag av både fødselsdato og navn. Hver bokstav har en tallverdi, og tallene legges sammen til man oppnår en ensifret tverrsum. Disse tallene forteller om din personlighet og skjebne, men ulikt astrologien har man muligheten til å endre sin skjebne ved å endre navnet. Numerologer hevder at navneskifte ikke gjør deg til en ny person, men kan bidra til å frigjøre indre energier. Både kjente og ukjente dansker har fremmet numerologien ved å fortelle i pressen om et bedre liv etter et navneskifte. Et eksempel er bokseren Johnny Bredahl, hvis karriere var dalende inntil han skiftet navn til *Johnny Wahid Hansen*. I noen av søknadene angir søkerne et håp om bedre helse og et bedre liv som årsak for ønsket om navneskifte, f.eks. en mor som ønsker en stum bokstav i sønnens navn fordi han har alvorlig allergi. Hun skriver at hun forstår at det kan virke

latterlig, men mener det er forsøket verd. En annen kvinne mener hun har fått et navn som har negativ påvirkning på hennes liv og helbred, men har tillit til at numerologi kan forebygge fysiske og psykiske sykdommer, misbruk og ulykker.

Man kan ta et helt nytt navn for å oppnå den ønskede tallverdi. Oftere velger man å legge en stavelse til navnet eller skrive sammen to navn: *Karinyana*, *Larssilas*. Det vanligste er likevel å beholde navnet med en uvanlig skrivemåte: *Ztieg*, *Merrete*, *Flemmiing*. Etter loven skal slike uvanlige skrivemåter av gjengse navn normalt ikke godkjennes. I praksis blir likevel brorparten av de numerologisk begrunnede navnesøknadene (vel 1100 av totalt drøyt 1400 som er behandlet) godkjent etter omstendighetene, altså i det enkelte tilfelle. Som ved søknader om å formalisere kjæle navn, spiller det utvilsomt inn at de fleste søkerne er voksne mennesker.

Når man først tillater usedvanlige stavemåter og sammenskrivning i noen tilfeller, blir det vanskelig å sette grenser, og det er lett å påpeke inkonsekvens i søknadsbehandlingen. Det er uproblematisk å begrunne et avslag på *Michellle* med trippel *l*, men hvorfor godkjennes *Mikee* og *Askelars* som mannsnavn, mens *Runee* og *Askebo* avslås? Likeledes er det neppe feil å avvise former som *Stecn*, *Leigf* og *Lleif*, men hvorfor velger man da å godkjenne *Bjiearrne* og *Eelajsa* etter omstendighetene? Og dersom man først godkjenner numerologisk betingede navneendringer, er det uhel-

dig at man avviser *Mavnus* (i tråd med dansk uttale) som en uvanlig skrivemåte i en søknad som ikke er numerologisk begrunnet.

Når jeg nå har pekt på inkonsekvens i søknadsbehandlingen, skal jeg også understreke at instituttets navnedatabase, som ble opprettet i 1999, har gitt helt nye muligheter til å søke på navneformer og sammenligne dem. Det betyr at det er mulig å være mer konsekvent i behandlingen av navnesøknader i dag.

Fritt navnevalg i framtida?

For tiden er en ny navnelov under arbeid. Den kommer ikke til å gi fritt fram for alle fornavn, og det ville neppe være noe fornuftig mål. Imidlertid har jeg flere steder pekt på at navneloven ikke praktiseres konsekvent på alle punkter, og det burde være et mål å unngå prinsipper som ikke kan håndheves på en fornuftig måte. Det betyr for eksempel at man kan vurdere en generell tillatelse til sammenskrivning av godkjente navn, ettersom man allerede har godkjent så mange. Det er urimelig at *Jørgenulrik* får avslag når *Leifchristian* godkjenner. Videre mener jeg at man bør oppgi skillet mellom guttenavn på *-i/-y* og pikenavn på *-ie*. Det dreier seg som nevnt hovedsakelig om navn av engelsk opprinnelse, der man ikke har noe tilsvarende skille.

Derimot er det ikke noe i veien for å videreføre de prinsippene som fungerer og praktiseres konsekvent, f.eks. slik at forbeholdte etternavn ikke godkjennes som fornavn og at skillet mellom pikenavn og guttenavn

oppretholdes for danske navn, slik at *Bo* og *Jesper* også for framtida bare kan være guttenavn. Videre kan det neppe være til noens fordel at man får anta ethvert tenkelig ord som navn. Etter dagens praksis avslås søknader om å ta navn som *Vil*, *At*, *Gul* og *Indigo*. Mer groteske eksempler på avviste søknader er *Anus*, *Kvælerslange-Niels*, *Magnum*, *Crash* og *Plaschkisøe* (les 'plask-i-sjø'). Fantasien kjenner neppe grenser, og jeg ser en viss regulerende myndighet som en fordel, spesielt når det gjelder navn til barn. Etter dagens praksis behandles navnesøknader for voksne mer liberalt enn søknader for barn, og det er også rimelig. Barn skal vernes mot de mest outrerte fornavna, selv om foreldrene kan synes at de er morsomme.

Når det gjelder uvanlige skrivemåter av gjengse navn, er det neppe mulig å sette opp enkle retningslinjer. Vi har sett at mange avvikende stavemåter er blitt godkjent etter at numerologien har fått innpass, og det er umulig å opprettholde prinsippet om at avslag skal være regelen. Personlig vil jeg likevel være skeptisk til å åpne for alle tenkelige stavemåter av fornavn, som *Stecn* med stum *c* og *Xtinnheh* for *Stine*. Det skyldes for det første at vi bør unngå at navneformene kommer i strid med dansk rettskrivning. Mer prinsipielt kan man hevde at fornavna er en art språklige kulturytringer som har krav på vern.

Berit Sandnes, dr.art. (f. 1958)
Afdeling for navneforskning,
Københavns Universitet

'Anbringe' på dansk

At dansk er et svært sprog, hører man fra alle der prøver at lære det. Ofte hæfter man sig ved uoverensstemmelserne mellem skrift og udtale, de håbløst tæt på hinanden liggende vokaler eller udtaleproblemerne i det hele. Men hvem ved hvor mange fælder der ligger på betydningernes (semantikens) område? Som eksempel vil jeg her kigge på det lille hjørne af udsagnsordene (verberne) som man kan kalde 'anbringe'-verber. Jeg blev opmærksom på problemkredsen, da en udlænding tilbød mig at lægge en stol til mig.

Sætte, stille, lægge

Det drejer sig først og fremmest om de tre verber sætte, stille og lægge. Hvis sprogbrugen var helt konsekvent (hvad den jo sjældent er), så ville disse tre verber overalt svare til de tre 'være-anbragt'-verber sidde, stå og ligge.

Det passer fint på parret lægge-ligge: *Jeg lægger bogen på bordet, så ligger den der. Den gang man lagde mig i sengen, så lå jeg der.*

I mange tilfælde svarer de to andre par også smukt til hinanden: *Jeg sætter cd'en i afspilleren, så sidder den der. Jeg stiller vasen på bordet, så står den der.*

Men sagen kompliceres af at sætte og stille i mange tilfælde begge kan

bruges om 'at få til at stå': *Jeg stiller/sætter stolen på gulvet, så står den der.* Det gælder dog kun den ene vej: sætte kan bruges om 'at få til at stå', men stille kan ikke bruges om 'at få til at sidde'. Man kan altså ikke sige: **Jeg sætter cd'en i afspilleren, så står den der.* Men hvor skulle en udlænding vide det fra? Men det er heller ikke altid at begge verber kan bruges om 'at få til at stå'. Når det gælder personer (dem der kan sidde i egentlig forstand), så kan man *stille sig i kø*, men ikke **sætte sig i kø* (så længe det foregår stående).

Har man lært at bruge de rigtige 'anbringe'-verber sammen med de rigtige 'være anbragt'-verber, så står der tilbage at sætte sig ind i hvad der efter dansk opfattelse henholdsvis *sidder, står* eller *ligger* (se Mål og Mæle 1. årgang, nr. 2, s. 26 og følgende). Det er ikke på alle sprog at huset *ligger* ved vejen. Engelske huse *står* ved vejen, ligesom England for englænderne er (engelsk *is*), ikke *ligger*, vest for Danmark. Og russerne *står* på knæ.

Anbringe, placere, gøre af

Der er andre 'anbringe'-verber end de tre vi har gennemgået, men ingen af dem har tilsvarende 'være anbragt'-verber.

Det gælder for det første det ver-

bum der her har lagt navn til gruppen: *anbringe*. Det kan erstatte alle de tre nævnte talesprogs-verber, men er et skriftsprogsord. Det kan i nogle tilfælde lade sig gøre at bruge det i talesprog; *Jeg anbringer vassen på bordet, cyklen i skuret*, men anvende bliver som andre skriftsprogsord let stift eller komisk i talesprog: ☺ *Jeg anbringer barnet på gulvet, brevet i postkassen*. Endnu mere skriftpræget er *placere*; det skal gå højtideligt til for at det kan lade sig anvende i tale: *Jeg placerer eleverne ved bestemte borde i eksamenslokalet*. Men kun for spøg: ☺ *Jeg placerer cigaretten i munden*.

Gøre af, putte, stikke

En almindelig synonymordbog som Politikens (7. udg., 2. oplag 1989) er ikke til megen hjælp for den der ikke kan sproget i forvejen. Under *anbringe* anfører bogen, i alfabetisk rækkefølge, 21 ord, deriblandt selvfølgelig de tre vi her har omtalt. De fleste andre er skriftord, som vi her vil lade ligge, men tre andre talesprogsord er medtaget: *gøre af, putte* og *stikke*. Kun ved *gøre af* antyder ordbogen med et eksempel hvilken regel der gælder: *Hvor har du gjort af nøglen?* Ordet kan kun bruges i spørgesætninger, afhængige eller uafhængige, med *hvor*. Altså kommer udlændingen galt af sted hvis han forsøger sig med: **Jeg har gjort af nøglen* eller **Hvorfor har du gjort af nøglen?*

Også på *putte* er der strenge restriktioner: Med direkte objekt

uden forholdsordsled lader det sig kun bruge om børn og andre hjælpeløse væsener: *Jeg putter barnet*. Og ellers vist kun hvor man kunne have sagt *lægge* og med forholdsordet i: *Jeg putter brevet i postkassen, barnet i seng*, men ikke **Jeg putter en cd i apparatet* og slet ikke **Jeg putter en vase på bordet*. Så engelsksprogede kommer galt afsted med at anbringe det efter engelske regler for *put*.

Verbet *stikke* svarer nok mest til *sætte* og *lægge* og skal have forholdsordsled med i efter sig: *stikke nøglen i døren, stikke pengene i lommen*. Til nød kan man vist også *stikke en cd i apparatet*, men man kan ikke **stikke barnet i seng*.

Hælde og komme

Der er to talesprogsverber, som ordbogen ikke har med. Det ene er *hælde*. Det har danskere ingen fornøjelse af at få anbragt i ordbogen under *anbringe*, men for en udlænding er det rart at vide at man ikke kan **lægge øl i flasken*. Verbet lader sig (i 'anbringe'-betydning) kun anvende om væsker, og kun med efterfølgende forholdsord, især *i* eller *på*: *Jeg hælder vand i kanden, benzinen på tanken*, men jeg kan også *hælde vandet fra kartoflerne*.

Det andet verbum er *komme*, der jo har en 'anbringe'-anvendelse på dansk: Reglen må vist være at det kun bruges om ting, især materialer. De behøver ikke at være flydende, som det gælder for *hælde*, men der gælder samme restriktioner om at der skal komme forholdsord efter,

mest i og på: *komme vand i kanden, benzin på tanken, brænde i ovnen, på bålet*. Man kan også finde komme i forbindelse med *ved: komme salt ved kartoflerne*. Men man kan ikke **komme vasen på bordet*.

I overført betydning

Vender vi tilbage til de tre ordpar som vi først tog fat på, så har vi kun talt om dem i forbindelse med 'lokal placering' (ligefrem betydning). Men ofte bruger vi jo *sætte, stille, lægge og sidde, stå, ligge* i 'overført' betydning. (Undertiden også de andre verber, som når vi taler om *at hælde kundskaber på børnene*. Så kan vi glemme alt om væsker, men ikke om at det er i og på der skal bruges).

Det kan være praktisk at skelne mellem to slags overført betydning: (klart) 'billedlig anvendelse' som *Jeg sætter mig på pengene*, og 'faste vendinger' (uden klar billedanvendelse) som *Jeg sætter pris på god mad*. Forholdene kan ved billedlig betydning være som ved lokal betydning, altså at de to medlemmer af et par svarer til hinanden: *Jeg stiller mig til rådighed, så står jeg til rådighed. Jeg sætter mig på pengene, så sidder jeg på pengene*. Men: *Jeg sætter mig i gæld til banken, så står (men ikke sidder) jeg i gæld til banken*. Det vil sige at i de tilfælde af lokal anvendelse hvor valget mellem *sætte* og *stille* var frit, er der i overført betydning bundet anvendelse: kun *står* er muligt. Men udelader jeg kreditor (banken), så er der pæn overensstemmelse: *Jeg sætter mig i gæld, så sidder jeg i gæld*

(til op over begge ører). *Jeg lægger mig noget på sinde, så ligger det mig på sinde*.

Men ofte går det slet ikke i overført betydning at anvende 'være anbragt'-verberne svarende til 'anbringe'-verber: *Jeg stiller betingelser*, men man kan ikke sige at betingelserne *står*. *Jeg sætter mig ind i forholdene*, men jeg hverken *sidder* eller *står* i dem bagefter. *Jeg lægger mig efter at lære italiensk*, men sprogbrugen tillader ikke nogen tilsvarende anvendelse af *ligge*. Ikke engang når anvendelsen er klart billedlig: *Jeg lægger mig i selen*, men ingen siger **Jeg ligger i selen*.

Ofte vil heller ikke 'være anbragt'-verberne – når de anvendes i overført betydning – svare til parallel anvendelse af 'anbringe'-verberne: *Jeg ligger i forhandlinger med naboen*, men har ikke på noget tidspunkt *lagt mig* i forhandlinger med ham, *står i forhold til Sørine*, men har aldrig *stillet mig* i forhold til hende. *Jeg ligger som jeg har redet*, men har ikke *lagt mig* sådan.

Dansk er svært.

Børge Spang-Thomsen
(f. 1922)

Retstavningskrige: hjerterblod og galde

Slagsmålene om den danske retstavning er en evig føljeton med løbende dramatiske klimakser. Ingen anden strid kan få denne særlige blanding af hjerterblod og galde til at flyde fra danskerne. Mange – især ældre – sprogbrugere ser forholdet mellem ordet og stavningen som hellig; form og indhold er blevet uadskillelige.

Måske hænger det sammen med at dansk altid har stået vidt åbent for ord udefra. Så klamrer man sig i stedet til ét fast punkt: stavningen. Sproget er på én gang vores fælles eje og den individuelle identifikation; selv om vi har samme modersmål, er der ikke to der taler/skriver helt ens. Det kan irritere voldsomt når andre i vores øjne ikke behandler vores sprog *ordentligt*. Det er som med et familiemedlem: Vi må godt selv kritisere og tale lidt uærbødigt om det, men hvis andre gør det, følger forsvarsreaktionen instinktivt.

Skriftsproget – en konstruktion

Hvor talesprogets opståen er spontan, mystisk og uforklaret, er skriftsproget en bevidst konstruktion: Talesproget havde formodentlig eksisteret i årtusinder da man begyndte at konstruere en varig og mobil form af talesproget gennem skrifttegn. Oprindeligt skulle skriftsproget således blot gengive talesproget bedst muligt, men hvilke

principper skulle man følge? Nogle sprog har opretholdt stor overensstemmelse mellem udtale og stavning. Sådan er det ikke længere med dansk. I århundreder har vi haft (mindst) fem forskellige principper for stavning, principper som konkurrerer indbyrdes:

1) Det fonetiske princip = størst mulig overensstemmelse mellem udtale og stavning. Som i ordene *tjekke*, *portræt*, *miljø*, *væske* og *kunne/skulle/ville*.

2) Princippet om tegnkonstans eller det etymologiske princip. Efter dét skriver vi fx *godt* og *vådt* – så vi altså bevarer roden *god* og *våd*. Efter princip nr. 1) skulle det have været *gåt* og *våt*. Efter princippet om tegnkonstans skulle *væske* (stadig) have været stavet *vædske* – så roden *væd* var bevaret. Men her fik princip nr. 1) altså lov til at sejre i 1948. Formerne *kunde/skulde/vilde* er også bedre end *kunne/skulle/ville* efter princip nr. 2) fordi de har bevaret præteritumsendelsen (datidsendelsen) *-de*. Men her vandt princip nr. 1) altså i 1948.

3) Traditionsprincippet. Ifølge dét er de eksisterende former altid at foretrække frem for nye. Derfor vil ingen turde foreslå at ændre meget

hyppige ord som *mig/dig/sig* og *det/de* så de kom til at svare til udtalen, altså fx *meg/deg/seg* og *de/di*. Utænkeligt i dansk, men ikke i fx svensk – og slet ikke i norsk.

4) Det internationale princip. Efter dette princip skulle vi bevare de udenlandske stavemåder i fremmed- og låneord. Dette princip strider ofte imod princip nr. 1) fordi andre sprog har helt andre stave regler. Og især de angelsaksiske låneord strider ofte imod det grundlæggende staveprincip i dansk at vokaler er stavelsesdannende, det vil sige at vi ikke har to vokaler i én stavelse. Derfor er staveformer som *shampoo*, *team*, *boom* og *screening* dobbelt forstyrrende. Efter princip 4) skulle vi stadig skrive *checke*, *portrait* og *miliou*.

5) Det dekorative princip. Efter dette princip er ornamenterede stavemåder særligt fine. Princippet gælder især inden for områder som personnavne, delikatesser, kosmetik og kunst. C, q, x, z og stumme h'er er meget populære dekorative elementer i navne. Og derfor har nordiske staveformer som *majonæse*, *remulade*, *konjak* og *krem* ikke en chance for at slå igennem i dansk.

Det har aldrig været muligt at blive enige om hvilket af principerne der skal have størst magt i dansk. Norsk har princip 1) som styrende, færøsk princip 2). De sidste fire principper modarbejder alle princip 1).

Et af problemfelterne i dansk sprog-

udvikling er at sprogfagfolk traditionelt går ind for det første princip, mens »menige« sprogbrugere har for-kærlighed for 3), 4) og 5). De voldsomste reaktioner kommer på forenklinger af stavemåden, herunder dani-ficeringer af fremmedord som *konjak*, *nivo* og *ressurser*. De to første stavemåder er strøget i Retskrivningsordbogen igen, den sidste har siden 1986 konkurreret med *ressourcer* og bruges nok stadig kun af en mindre gruppe, heriblandt tv-tekstere og nordister.

Det evige trekantsdrama

Hver gang vi danskere står over for en ændring af stavning eller tegnsætning, bliver vi splittet i tre grupper: 1) de konservativt-bevarende – *palæologerne* – der mener at det eksisterende altid er bedre end det nye, evt. at ældre former skal genindføres, 2) en mindre gruppe af hyperprogressive – *neologerne* – der mener at forslaget slet ikke er radikalt nok, og 3) det tavse flertal, som ikke råber op, men helst retter sig efter forskrifterne, også nye stavemåder, blot de ikke er for aparte, læs: for enkle eller »nemme«.

De vægtigste *palæologer* har altid været pressen/mediernes og regeringens/ministerierne. Også de to ministerier som sproglige fornyelser hører under: Kulturministeriet og Undervisningsministeriet. Måske fordi også disse ministerier er domineret af jurister og økonomer, der jo ikke ligefrem er kendt for sproglig smidighed?

Neologerne er især fritænkere af

alle slags og unge som endnu har et mindre befæstet forhold til deres modersmål. Hver gang der er optræk til en reform, lyder der fra denne gruppe røster om at sproget skal »slippes fri«: Enten skal alle kunne stave som de vil, eller også skal hele systemet reformeres. Denne gruppe er den der har størst underholdningsværdi, men mindst gennemslagskraft.

Som regel vinder palæologerne det første slag, men i sidste ende er det den tredje gruppe der bestemmer udviklingen: alle hånde professionelle skribenter, sekretærer, lærere, oversættere og andre sproghåndværkere, som synes det er sjovt, interessant eller bare praktisk at følge fagligt begrundede ændringer. Til gengæld ønsker de at få klar besked fra sprogets myndigheder – og det har det mange gange knebet med.

Kommakrigen

I fejden om den seneste større fornyelse, det nye komma, vil neologerne enten slet ikke have nogen regler for tegnsætning eller (gen)indføre det mere løse pausekomma.

Palæologerne – de fleste dagblade og de to ansvarlige ministerier – har tordnet imod det nye komma. De landsdækkende aviser afviser ikke ligefrem indslag skrevet med det nye komma, men ændrer simpelt hen tegnsætningen til gammelt komma (som regel fejlfyldt).

Ombudsmandsinstitutionen gik allerede i 1996 over til nyt komma. Miljøministeriet var gået over til det nye

system under den tidligere regering; men den nuværende miljøminister følte sig kaldet til at vende dén trafik: Miljøministeriet gik tilbage til det gamle igen.

Op mange lærere begyndte at melde pas mht. til det nye komma fordi de to ansvarlige ministerier opfører sig som palæologerne altid har gjort – de forhaler udviklingen.

Ministerierne for sproglig udvikling?

Det store spørgsmål er: Hvorfor godkender Kultur- og Undervisningsministeriet at Dansk Sprognævn indfører et nyt kommasystem, for derefter at modarbejde det? I sommeren 2003 krævede partiet Venstre ved Ester Larsen lige ud at vi kun skulle have ét kommasystem, og det måtte blive det gamle. Hun indledte sit indlæg i Berlingske Tidende med ord i retning af: »Nu har jeg jo ikke sat mig ind i sagen, men ...« Et oprørende lavt fagligt niveau at bestemme noget på. Men det førte til at Sprognævnet måtte bruge tid og kræfter på at formulere et komma-kompromis, den såkaldte kommajustering, som er de to kommasystemer beskrevet på en anden måde. Sprognævnet anbefaler stadig at vi undlader at sætte komma foran ledsætninger, men nu hedder det bare ikke 'det nye komma' mere. Dét er åbenbart for provokerende. Men de mange sprogbrugere der i al stilfærdighed begyndt at benytte det nye komma, kan fortsætte med det, og traditionisterne kan fortsætte med deres. Altså et ægte kompromis.

Rasmus Rask (1787-1832) på et stik trykt i 1818

Sådan er det gået i alle retskrivningskrige i Danmark i de sidste 300 år. Forskellen er blot at vi siden 1955 har haft et officielt organ, Dansk Sprognævn, til at varetage skriftsprogets udvikling. Det skulle give politikere et fagligt opland af sprogforskere når de skulle tage stilling i sprogspørgsmål.

For god ordens skyld: Jeg er ikke ansat i Dansk Sprognævn, men valgt ind i Repræsentantskabet, der består af ca. 30 professionelle sprogbrugere. Som medlem af repræsentantskabet har jeg taleret (men ikke stemmeret) ved møderne i Arbejdsudvalget, der tager de egentlige beslutninger om ændringer i dansk retstavning.

Århundreders ballade om ændringer

Den sidste egentlige reform i dansk var da vi i 1948 bl.a. fik indført Å/å, (bolle-å) i stedet for Aa/aa, små begyndelsesbogstaver i substantiver (navneord) og de nye præteritumsformer (datids-): *kunne*, *skulle* og *ville* i stedet for *kunde*, *skulde* og *vilde*. Det varede omkring ti år før de fleste aviser gik over til de to sidste ændringer – og 20 år inden de gik over til bolle-å.

I dag viser hver ny udgave af Retsskrivningsordbogen at flere og flere bystyrelser ønsker at deres byer vender tilbage til Aa/aa i stedet for Å/å, fx *Høje Tåstrup*, *Fåborg* og *Grenå*, der nu også må stave sig *Høje Taastrup*, *Faaborg* og *Grenaa*. Imod Dansk Sprognævns anbefaling, men med Kulturministeriets godkendelse. Hvis disse bystyrelser var virkelig historisk-sindede, ville de vel gå tilbage til byernes oprindelige navne: *Thorstinstorp*, *Foburgh* og *Grindhøgh*. Hvorfor begrænse sig til et så korttidshistorisk sigte som 1948?

Mange forretningsfolk bruger også det internationale princip imod Å/å. Nogle mener ligefrem at vi skal afskaffe æ, ø og å i dansk – af globale hensyn. Men æ, ø og å er internationalt anerkendte bogstaver som vi kan kræve at ethvert edb-system kender – og i øvrigt alfabetiserer korrekt, hvad de færreste programmer formår i dag. Når Aa/aa står for Å/å, gælder det stadig som sidste bogstav i alfabetet.

Det sjove er at mange udlændinge elsker vores specielle bogstaver.

Hvorfor begynder turistbranchen ikke i stedet at masseproducere askebægre og vaser med eksotiske navne som *København* (ikke *Copenhagen*), *Ærøskøbing*, *Tølløse*, *Mørkøv*, *Fåborg* og *Grenå* (med bolle-å, selvfølgelig) – det kunne nemt gå hen og danne kult.

Reformer vækker had

Den første der udsendte et samlet forslag til en officiel norm for dansk retstavning, var sprogeniet Rasmus Rask (1787-1832) med »Forsøg til en videnskabelig dansk Retskrivningslære« fra 1826. Hans sidste år blev formørket af det ramaskrig hans forslag fremkaldte.

Før Rask fandtes der ingen officiel retskrivning, men alle skribenter var enige om at skriftsproget fungerer bedst hvis vi staver ens. De fleste skrivende benyttede nogenlunde samme stavemåde af de mest almindelige ord, men man havde ingen officiel norm. I anden halvdel af 1600-tallet diskuterede folkemindesamleren Peder Syv med biskop Henrik Gerner om stavemåden af ord som *Hierte*, *Stierne*, *Vei* og *Øie*. Peder Syv ville stave dem alle med -j-: *Hjerte*, *Stjerne*, *Vej* og *Øje*, mens Gerner ville bevare *Hierte* og *Stierne* og skrive *Vey* og *Øye*. Syv ville skrive *have* og *give*, Gerner ville holde fast ved *hafve* og *gifve*. Og Syv ville afskaffe de udenlandske bogstaver c, q, x og z.

Da Rasmus Rask tog over i 1820-erne, var Peder Syvs forslag slået igennem, bortset fra det om de eksotiske bogstaver – de var der stadig. Rasks »videnskabelige forsøg« gik ud

på at skabe større overensstemmelse mellem udtale og stavning – og større konsekvens i dansk retstavning.

Rasmus Rask ville helst have at ét princip – det lydæssige – blev det dominerende; dog med behørigt hensyn til det etymologiske. Af hensyn til princip 1) ville han indføre en ny vokal: ö, som skulle betegne den åbne ø-lyd, som i *smør*, og tre nye konsonanter: blødt d, ð, j uden prik, j, foran fortunevokaler og ét bogstav for lyden ng: ŋ. Til gengæld ville han ligesom Peder Syv afskaffe c, q, x og z.

Men en så radikal sprogreform foreslår man ikke ustraffet. Rask blev hængt ud i vaudeviller og satiriske skrifter, og flere officielle instanser – heriblandt Videnskabernes Selskab – nægtede at trykke hans afhandlinger fordi de var skrevet med bolle-å. Den sang han havde skrevet til sin ven professor Rasmus Nyerups 70-års fødselsdag, blev heller aldrig afsunget fordi han havde brugt bolle-å.

Alle officielle kredse var totalt afvisende over for Rasks forslag, og regeringen sagde dét den altid siger i sprogdebatter: Hvad plejer vi at gøre? I årtierne før og efter Rasmus Rask henviste regeringen blot til »den vedtagne brug«, det vil sige den stavemåde som fremtrædende enkeltpersoner brugte. I 1800 havde regeringen pålagt dansklærerne ved de lærde skoler at følge »den Orthographie, som af Fædrelandets bedste og meest classiske Prosaister bruges.« Det samme skete efter Rasks skrækindjagende reformforslag.

Flere sprogfolk, bl.a. N. M. Petersen og Svend Grundtvig, tog hans reformforslag op og viderudviklede (= modificerede) dem efter hans død. Men regeringen gjorde intet for at løse spørgsmålet om dansk retskrivning.

I 1847 gav Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler lærere og andre besked på at rette sig efter den »sædvanlige« skrivemåde, som man kunne se i »Psalmebog til Kirke- og Huusandagt« eller »Dansk Ordbog« fra 1813 af den konservative Chr. Molbech, Rasks modsætning og svorne fjende (se min bog »Rasmus Rask – store tanker i et lille land«, 2002).

Kravet om et sprognævn

Disse vage og uklare anvisninger førte dog til at embedsmænd og ikke mindst dansklærere pressede på for at få oprettet en kommission af sprogkyndige til at udarbejde en egentlig, officiel dansk retstavning. Det skete med en bekendtgørelse af 7. juni 1889.

De følgende årtier bølgede især de tre nævnte retstavningsspørgsmål frem og tilbage: lille begyndelsesbogstaver i substantiver, bolle-å og stavningen af *kunde/skulde/vilde*. Undervisningsministeriet vovede ikke selv at tage nogen beslutning, selv om mange sprogbrugere allerede var begyndt at skrive substantiver med småt, som i de andre nordiske lande. Og i 1933 gik Århus over til at skrive sit bynavn med bolle-å.

Men først i 1948 blev de nye former vedtaget i Folketinget. I 1953 blev det foreslået at oprette et sprognævn – som de andre nordiske lande alle-

rede havde – til at stå for udgivelsen af retskrivningsordbogen og vejlede »myndighederne og offentligheden« i sproglige spørgsmål. Og Dansk Sprognævn kom til verden i 1955.

Det ville klæde de ansvarlige ministerier omsider at gå foran og være med til at fremme de nødvendige beslutninger som Dansk Sprognævn tager. Eller i det mindste undlade at forhindre eller direkte modvirke dem. På den måde bliver den sproglige udvikling en sag mellem det nævn der er oprettet til formålet, og de egentlige ejere af sproget – sprogbrugerne.

Kirsten Rask, f. 1951

Cand.mag.,

sproglig rådgiver, fagforfatter

Medlem af Dansk Sprognævn

Hvor svært kan det være at lære børn at læse?

☞ *Om læseundervisning i læreruddannelsen*

Med den seneste læreruddannelseslov fra 1997 blev området *læsning og læseundervisning* væsentligt styrket. Det er herefter hensigten at uddanne dansk lærere som er kompetente læseundervisere i såvel begynderlæsning som videregående læsning. Målet er at eleven gennem sin skolegang skal blive funktionel læser, hvilket vil sige at man skal have så stor erfaring med tekster og med læsning af dem at man kan *afpasse sin læsning efter tekstens egenart og formålet med læsningen*.

Mange andre færdigheder, viden og oplevelser bygger på læsefærdighed, og utilstrækkelig læsekompetence kan give selvværdsproblemer, faglige og sociale problemer allerede i skolen, og de kan senere i livet være medvirkende faktor ved fravalg af uddannelse. Det er derfor godt at læsning har fået en så fremtrædende plads i den nye læreruddannelse, også selvom anledningen var den triste at der måtte gøres noget for at forebygge de utilstrækkelige læsefærdigheder som blev målt hos danske børn.

Men læseundervisningen på seminariet skal forholde sig til et mærkeligt paradoks. Af alle de danskfaglige hovedområder (sprog, litteratur, medier, retorik, skrivning, læsning og fagdidaktik) er læsning afgjort det område de studerende på forhånd fø-

ler sig bedst skuldret til. For de kan jo selv læse, og det er jo bare det de skal lære børnene! Men læsefærdighed er så langt fra en tilstrækkelig forudsætning for at kunne undervise i læsning, og i en vis forstand spænder læsefærdigheden ligefrem ben for en indlevelse i barnets vanskeligheder ved læsning. Dette paradoks vil jeg udfolde i det følgende.

Læsere ved ikke, hvordan man læser

Afstanden mellem det lille barn som skal lære at læse, og den erfarne voksne læser er ganske enorm, og læsekompetencen kan ikke umiddelbart sammenlignes med andre komplekse færdigheder som den voksne har tilegnet sig, som fx at lave mad eller køre bil. Fra et tilegnelsessynspunkt kan de sidste to eksempler på komplekse færdigheder nemlig iagttages udefra og dermed i nogen grad efterlignes. Det lader sig ikke gøre med læsning. Og fra den erfarnes synspunkt kan de to færdigheder gøres til genstand for udforskning: Man kan analysere sig frem til elementer i processen, og man kan dermed i en vis udstrækning gøre rede for den. Det går heller ikke med læsning, for den trænede læser har automatiseret sin læsefærdighed, hvilket vil sige at han under læsningen ikke længere bruger

bevidsthedsmæssig kontrol til at afkode skriften og omsætte den til sammenhængende sprog. Det har den store fordel at han kan koncentrere sig om indholdet og forståelsen, men han har altså dermed mistet evnen til introspektion – til at følge med i den helt basale afkodnings- og omsætningsproces, og ligesådan har han mistet kontrollen over processen: Han kan simpelthen ikke lade være med at læse tekst som dukker op lige i synsfeltet. Til sammenligning må begynderlæseren bruge al sin bevidsthedsmæssige kontrol på at hente sprog ud af skriftens kode, med det resultat at der ikke er overskud til at beskæftige sig nok med forståelsen af indholdet. Læsning er ikke længere det samme når man først har lært at læse.

Ortografisk besjæling

Med læseevnen følger nye erkendelser og kognitive landvindinger, men kendskabet til skriften kaster en mørk skygge over talesproget i mere end en forstand: Talesproget glemmes og desavoueres på én gang.

Glemselen opstår fordi læseren mister evnen til at opfatte og identificere talesprogets lyde, efter at læsefærdigheden er automatiseret. Man forestiller sig at læseren opbygger et indre leksikon hvor samtlige ord i hans ordforråd repræsenteres af et grafisk udtryk, en bogstavfølge. Lydpakken – der hidtil alene har repræsenteret ordet for ikke-læseren – bliver nu identisk med denne bogstavfølge, og som disse smelter sammen,

opstår der hvad Carsten Elbro kalder en »ortografisk besjæling«, en slags vanedøvhed som »overser« den egentlige afstand fra bogstavfølgen til lydpakken. Den rutinerede læser læser f-i-s-k og o-s-t og mener at det svarer fint til udtalerne [fesg] og [åsd]. Vanedøvheden er en stor fordel for den rutinerede læser, og den er da i virkeligheden også et produkt af en enorm rutine som har lært ham visse betingede, systematiske afvigelser fra den rene lydstavning, nemlig dén systematik og de undtagelser der tilsammen udgør den avancerede danske ortografi. Men som man vil forstå, er den normale voksenlæser med sin vanedøvhed et elendigt sandhedsvidne over for begynderlæseren som ikke har været gennem denne bedøvende proces, og som derfor hører lydene lige så tydeligt som de bliver sagt. Den voksne derimod, er tilbøjelig til at ville »holde med skriftsproget«, og således vil den gennemsnitlige voksenlæser være en dårlig læsepædagog, når han tager udgangspunkt i sin egen situation. Sproglydene er ikke hvad de har været efter at man har lært at læse.

Talesproget skulle skamme sig

Til glemselen knytter der sig som sagt også en desavouering af talesproget. Læsere solidariserer sig i den grad med skriften at de begynder at bebrejde talesproget for den afstand der er mellem bogstavfølgen og lydpakken, når de indimellem får øje på den. Skriften bliver idealet og talen en fejl-

fuld efterligning. Og hvis man ser bort fra de helt forskellige betingelser tale og skrift produceres under, og ligeledes glemmer at de tjener vidt forskellige formål, så når man ved en grov sammenligning mellem tale og skrift frem til at talen burde tage sig sammen og lyde som man skriver. Der er alt for meget tjah og øh og afbrydelser og sjusk og tomgang. Det at hele vores kultur er skriftbaseret, promoverer også denne opfattelse af talen.

Læsning i et kognitivt perspektiv

Læseundervisningen på seminarieret må derfor rumme såvel en kognitiv som en faglig dimension, når den studerende skal bringes til at se afstanden mellem læseren og ikke-læseren. Kognitivt skal dansklæreren altså kunne se og se bort fra sin egen bagage som voksenlæser. Denne viden vil også komme læreren til gode i samarbejdet med forældrene, som med fordel kan instrueres i at støtte børnenes læseindlæring mere hensigtsmæssigt end de som almindelige voksenlæsere er tilbøjelige til.

Det faglige beredskab der skal til for at forstå kløften mellem læser og ikke-læser, er et mere indgående kendskab til både talesproget og skriftsproget. Den basis får de studerende gennem studier af talesprogets modus og produktionsbetingelser, træning i at anvende lydskrift, studier i skrifthistorie og skriftformer og indblik i dansk ortografi. Egentlig lydskrift er i virkeligheden for vanskeligt på dette niveau, og de studerende bli-

ver da heller ikke fonetikere af læseundervisningen, men pointen med at arbejde med lydskrift er at den er et godt middel til at åbne deres ører for talesproget igen, for derigennem kan man bringes til at se afstanden mellem talens lyde og skriftens repræsentation af dem. For den voksne læser vil en hvilken som helst begynderlæsetekst naturligvis være barnemad, idet den voksne læser slet ikke registrerer om ordene egentlig er lydrette, men dét der forekommer den voksne at være to meget lette tekster, kan for begynderlæseren repræsentere henholdsvis en læsbar og en uoverkommeligt svær tekst. Vigtige parametre som lydretthed, ordstoffets hyppighed i sproget og frekvens i teksten må en læseunderviser naturligvis være i stand til at registrere i et læsebogsmateriale for at kunne præstere en læsepædagogisk vurdering.

Det indgående kendskab til tale- og skriftsproget og deres indbyrdes forhold er derfor en forudsætning for at kunne føre barnet vellykket fra talen ind i skriftsproget. At kunne se forskellene er også en forudsætning for at kunne lave brobygningsøvelser mellem dem. Læseunderviseren må desuden have viden om elevens ideale læseudvikling: en afkodningsfase, en automatiseringsfase og en metakognitiv fase. Den sidste fase rummer arbejde med læseforståelse, med faglig læsning, med læsevaner og med elevens viden om sin egen læsekompetence.

Nannas køkken

Nanna er sulten. Nanna vil lave mad.
Nanna vil lave mad i sit køkken.
Nanna roder når hun laver mad.
Nanna laver mad til Ida, Misse og Blis.
Nanna laver abermad med æble, pære og melon.

24

Nu skal de spise.
Ida er også sulten.
Misse vil have abermad.
Blis vil have et æble.
Blis kan ikke lide abermad.
Den kan ikke lide pære og melon.

Nu er de ikke sultne mere.
for de har spist en masse mad.
Nu kan Blis trylle.
Den laver et æble om til en pære.

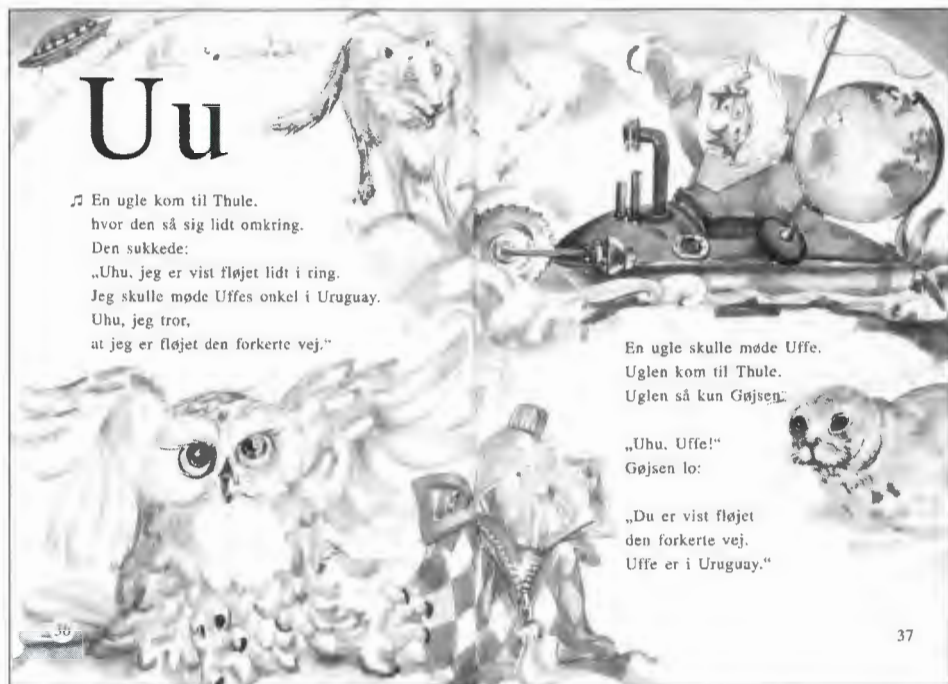
25

Relativ let tekst fra »Den første læsning. Læsebogen«, forlaget Alinea 1999.

Skrift er ikke bare kommunikation

Den anden kognitive synsvinkel er naturligvis barnets. De fleste børn kender ved skolestarten skriftens kommunikative værdi. De ved at man kan meddele sig i skrift, og de ved at bogstaverne er en slags nøgle eller redskab i forhold til skriften. Men der er langt fra den sikre fornemmelse børn kan have for hvad der mon kan stå på et gadeskilt eller på mælkekartonen, til en forståelse af omsætningsforholdet mellem tale og skrift. Det børnene er i besiddelse af når de »læser« hvad der står på skiltet, er en veludviklet pragmatisk sans, nemlig det at medregne situationens betydning for kommunikationen, præcis sådan som deres hidtidige sprogindlæring er

foregået. Men skrift er jo ikke bare kommunikation, for den er først og fremmest en vældig avanceret kodning af talen, og det er dette kodningsprincip som volder børnene vanskeligheder, og som de er helt afhængige af at kunne beherske når skriften optræder løsrevet fra en situation eller bare i »større mængder«. Den pragmatiske sans og kommunikationsperspektivet skal man rose børnene for at have, og man bør desuden gøre en indsats for at udvikle børnenes bevidsthed om deres gode pragmatiske evner. Her kan sprogundervisningen fx tage et frugtbart afsæt. Men den pragmatiske sans er ingen tilstrækkelig betingelse for at lære at læse.

Uu

♫ En ugle kom til Thule.
 hvor den så sig lidt omkring.
 Den sukkede:
 „Uhu, jeg er vist fløjet lidt i ring.
 Jeg skulle møde Uffes onkel i Uruguay.
 Uhu, jeg tror,
 at jeg er fløjet den forkerte vej.“

En ugle skulle møde Uffe.
 Uglen kom til Thule.
 Uglen så kun Gøjsen:

„Uhu, Uffe!“
 Gøjsen lo:

„Du er vist fløjet
 den forkerte vej.
 Uffe er i Uruguay.“

37

Relativ svær tekst fra »Alle tiders dansk. Oplevelsesbog« forlaget Alinea 1997.

De to tekstprøver er fra læsebøger til første klasse, og begge uddrag udgør den 11. tekst i læsebogen. Den voksne læser vil formentlig kun hæfte sig ved en ret simpelt syntaks i begge tilfælde, men for begynderlæseren vil også andre forhold spille ind. Andelen af lydrette ord betyder især i starten meget for barnets mulighed for vellykket afkodning, og lange ord er lettest at afkode hvis de i begyndelsen er sammensætninger af i forvejen kendte ord. For selve ordvalget gælder at kun ord som barnet allerede har i sit talesprogs ordforråd kan genkendes, og de valgte ords hyppighed i normaltekster korresponderer med sandsynligheden for at barnet vil møde disse ord igen i børnebøger. Muligheden for gentaget læsning af et ord – og dermed træning i afkodning – er en vigtig forudsætning for automatiseret læsning af ordene.

Først tager lyden form

Læseunderviseren skal forstå de kognitive kvantespring på barnets vej til skriften. Det første af dem er overhovedet at skulle erkende og forholde sig til formsiden af sproget, snarere end indholdet – sådan som barnet er vant til. Børn som har lært at rime og »bakke snagvendt«, er godt på vej til at få øje på det stof talen er gjort af, nemlig lydene. Men det er faktisk en ret abstrakt indfaldsvinkel til sproget at man nu skal se bort fra indhold og se på formen. Spørger man det lille barn om hvad der er længste ord: *tog* eller *haveslange* – altså en formsammenligning, så vil barnet umiddelbart sammenligne indholdet og pege på *tog* som det længste.

Den næste forståelsesmæssige barriere i forhold til det alfabetiske princip er at skulle underopdele lydpakken i enkeltlyde – som i sig selv er abstraktioner, idet de faktisk ikke eksisterer isoleret, men alfabetet bygger på den illusion at lydene eksisterer enkeltvis. Prøv bare at isolere den lyd der skal forestille at være et *k* i ordene *kim*, *kom* og *kam*. Taleorganerne er allerede på vej til at producere de følgende lyde, og det farver *k*-lyden i tre forskellige retninger, men de skal ikke desto mindre opfattes som samme lyd. Det får den konsekvens at øret kan registrere meget mere end alfabetet kan udtrykke. Det danske alfabet klarer sig med 29 bogstaver, lydskriften Dania, som trods alt står tættere på talen, har ca. 46 egentlige lydtegn (plus næsten lige så mange såkaldt diakritiske tegn), men selv en

lydskrift kommer langt fra i nærheden af en fuldstændig lydret gengivelse af talen. De tre ovennævnte *k*'er bliver fx gengivet med samme tegn, fordi lydskriften især interesserer sig for de lyde som er betydningsadskillende. Den lille nye alfabetbruger skal derfor ikke bare vænne sig til at høre enkeltlyde, han skal også se bort fra nogle af dem han kan høre stor forskel på (fx blødt *d* og »hårdt« *d*), og finde sig i at de skal repræsenteres af samme bogstav.

Begynderlæserens naive tro på det alfabetiske princip – ét bogstav – én lyd, må også justeres, for virkeligheden er langt fra så ideal. Det er næsten det mest tarvelige vi udsætter børnene for: Først bilder vi dem ind at alfabetet skal bruges og forstås som en lydskrift, og derefter skal de så lære at det slet ikke kun går efter gehør. Det er ikke desto mindre vigtigt at de forstår det grundlæggende alfabetiske princip og har en fundamental tillid til systemet. Afvigelserne fra lydretteden følger nemlig også tydelige principper, og dem gælder det så om at indføre gradvist og med indfølelse pædagogisk; fx karakterisere ord som *lytteord* (hvor man altså kan høre sig til hvordan de staves) og *drilleord* (hvor lyd- og skiftbillede ikke stemmer overens).

Op og ned og for og bag

Lidt mere konkret er det at skulle forholde sig til bogstavernes udseende, men også grafemerne byder på vanskeligheder. Fx insisterer vi over for barnet på at der er stor forskel på *p* og

d, skønt det er nøjagtig den samme streg og bule – bare omvendt og spejlvendt. Sådan har det endnu aldrig været i barnets liv, idet alle andre objekter bevarer deres identitet, uanset hvordan de vender. Tandbørsten er stadig tandbørste, om den så står på hovedet eller ligger ned. Og selv om man så har *fattet* princippet, så kræver det megen øvelse at *beherske* forskellen på grafemerne som rummer så mange forvekslingsmuligheder indbyrdes, og som findes i en stor og lille variant. Tænk fx på (u)logikken i at det store og det lille *d* vender »maven« hver sin vej.

At beherske de lydverdier der svarer til bogstaverne, er forudsætningen for at kunne afkode dem, men det kræver yderligere en del træning at blive god til at få syntesen mellem lydene til at lykkes. Begynderlæseren skal beherske ord(ind)delingsteknikker til ord med flere stavelser, sådan at han kan koncentrere sig om at få lydene i én stavelse ad gangen til at smelte sammen, og når ordet således helt mekanisk er lyderet, så forestår et genkendelsesarbejde hvor den lille læser må søge i sit lydarkiv efter noget der ligner. Og ikke sjældent skal fx udtalen af vokaler justeres væsentligt og trykket i ordet flyttes før tiøren falder.

En justeret forventningshorisont

I forhold til læseindlæringen er det nødvendigt at finjustere børnenes forventninger. Indskolingsbarnet har vel aldrig før prøvet at skulle lære noget

der kræver så megen øvelse, og som indlæres over så lang en periode, og det har derfor ikke noget realistisk sammenligningsgrundlag. Men ikke desto mindre kommer alle børn i skole med en klar forventning om at skulle lære at læse og skrive – forventninger som vi skylder dem at indfri. Man må derfor give dem mere præcise forventninger om selve denne læreproces og dens faser. Dette i form af et ikke uvæsentligt salgsarbejde der samtidig synliggør for eleverne hvad der skal foregå. Man kan sammenligne det at lære at læse med andre ting børnene har lært, fx at cykle. Hvor lang tid tog det? Det de nu skal lære, kommer til at tage den længste tid de har prøvet endnu. Hvad skal man bruge for at lære at læse? Bogstaver! Dem har jeg gemt i et skab, og de kommer ud ét ad gangen når I skal lære dem at kende. I skal lære hvad de hedder og hvad de kan sige. I skal lære hvordan de ser ud, og I skal lære at skrive dem, og når I er rigtig gode venner med et bogstav, så hænger vi det op på væggen. Til jul kan I dem alle sammen, og så holder vi en alfabetfest, for så er I helt parate til at lære at læse... Eller hvordan man nu føler man bedst kan sælge varen. Der er ingen der siger at bogstaverne ikke kan være fritgående under indlæringen – det vigtigste er at man får skabt en forventningsramme som viser tidshorisonten, progressionen og de mange delmål undervejs, her fx hvad det vil sige at kende et bogstav godt.

Pædagogiske fejlslutninger

I betragtning af hvilken kognitiv omstillingsparathed der bl.a. skal til for at lære at læse, er det meget forbløffende at der findes børn som lærer sig selv at læse, men det er omvendt meget forståeligt at det ikke går så nemt for alle. At bogstaver kan være svære at begribe og beherske, bør dog ikke føre til den pædagogiske fejlslutning at man så hellere må lade være med at undervise i dem. Hvis det er svært det der med bogstaver, så er det netop her pædagogikken skal yde sit yderste og sælge varen på motive-rende vis, med mange og varierede tiltag.

Dokumentation som rapporten »Hvordan kommer børn bedst i gang med at læse?« [www.cphling.dk/laes] viser at direkte og systematisk instruktion i det alfabetiske princip, kombineret med et læsebogssystem med overvejende lydrette ord, stor redundans, og en stor tekstmængde med en nøje planlagt progression, giver bedst resultater. Ord som »systematisk instruktion« kan få visse læsedebattører til at fremmane billedet af en angstprovokerende og gammeldags undervisning, men det er naturligvis vigtigt at skille tingene ad – formen fra indholdet. Systematisk instruktion betyder ikke 'ensidigt gentaget arbejde'. Systematikken kan sidde inde i lærerens bevidsthed, mens børnene kan opleve stor glæde og adspredelse ved en pædagogisk variation og meto-disk mangfoldighed.

En anden fejlslutning er at betragte læsning som en færdighed der kan til-

egnes »naturligt« i lighed med tale-sproget, og som barnet dermed selv kan klare. Det er efter min mening at romantisere virkeligheden, for der findes ikke noget mere »kulturelt« end skriften, dels på grund af det geniale, men abstrakte alfabetiske princip, og dels ved alle de konventioner som er opstået ved generationers brug af skriften, fx ortografiske, stilistiske og genre-mæssige. Der er derfor temmelig lang vej fra beherskelse af tale til beherskelse af skrift, selvom det sidste oprindeligt bygger på det første.

Men er vejen til læsning lang, så er det dog på indtægtssiden det hele værd, for med læseforskeren Ingvar Lundbergs ord, så er verden ikke længere den samme når man først har lært at læse:

»Mødet med skriften betyder en gennemgribende ændring af barnets holdning til sproget. Og set i dette perspektiv bliver læseindlæringen til noget, som er meget vigtigere end at tilegne sig et værktøj til at hente viden med. På en mere fundamental måde bliver skriften en løftestang, ved hvis hjælp barnet kan hæve sig ud af den umiddelbare situations fængsel, så det kan overskue ikke blot sit eget sprog, men også sine egne tankeprocesser, sociale relationer, ja, nærmest hele virkeligheden – fra et højere, mere reflekteret og bevidst plan. Dette er den mentale revolution, som starter med den første læseindlæring.«

Pernille Frost (f. 1959)

Lektor i dansk

ved Frederiksberg Seminarium

Avgjørelser på baksidens navnesøknader

1. **Swami** får avslag. Det er en religiøs tittel og brukes dessuten som etternavn.
2. **Desiré** får avslag pga. aksenten. Den sløyfes i dansk, selv om fransk har aksent.
3. **Kristiann** godkjennes til voksen numerolog. (For nordmenn kan navnet oppfattes som pikenavn, sammensatt av *Kristi* og *Ann*.)
4. **Sedorff** avslås, da det er for likt det forbeholdte etternavnet *Seedorff*.
5. **Bo** får avslag som pikenavn, det er guttenavn i Danmark.
6. **Stten** er avslått uten kommentar (kombinasjonen *stt* initialt er umulig i dansk).
7. **Amaryllis** godkjennes etter omstendighetene. Det er tradisjon for å godta betegnelser for blomster, blomstrende trær og krydderier som pikenavn, f.eks. *Rose*, *Magnolia*, *Akacia*, *Chili* og *Paprika*.
8. **Fløjte** avslås, er ikke kjent som personnavn (har ikke karakter av navn).
9. **Kimon** vurderes som en akseptabel form.
10. Ringenes Herre-navnet **Legolas** avslås i første omgang. Etter ny søknad godkjent etter omstendighetene, da det i formen ligner guttenavn som *Nikolas*.
11. **Sioux** avslås. Det er ikke egennavn, men navn på en indianerstamme, og dessuten i strid med dansk rettskrivning.
12. **Phine** er en mulig kortform av *Josephine*, men avslås, fordi en uttale med *p* først i navnet gir negative assosiasjoner.
13. **Zoï** blir ikke godtatt med aksent, men kan godkjennes uten.
14. **Samir** godkjennes uten forbehold. Dette arabiske navnet kan heretter benyttes av enhver som måtte ønske det.
15. **Baloo** avslås. Det er ukjent som personnavn både i Vesten og India, der det tilsynelatende skulle stamme fra, jf. Kiplings *Jungelboken*.
16. **Xtine** får avslag, da bokstavkombinasjonen *xt* er ukjent i dansk.
17. Oppkallingen **Violise** godkjennes.
18. **Tyler** godkjennes etter omstendighetene. Det er opprinnelig et familienavn, men er også blitt vanlig som guttenavn i engelskspråklige land.
19. Stor *b* i **LilyBeth** strider mot dansk rettskrivning, formen *Lilybeth* vil bli godkjent.
20. **Majbriith** godkjennes etter omstendighetene. (Sammenskrivninger aksepteres som oftest, f.eks. *Bjarnebenn*, *Tinasamira*, *Lailialiane*, men her er skrivemåten *-briith* i tillegg avvikende, så navnet må ligge i grenseland for hva som kan godkjennes.)

Prøv deg som navnekonsulent

Hvordan vil du vurdere følgende navnesøknader (alle fra de siste 10 år), og hvordan begrunner du dine avgjø-

relser? De faktiske avgjørelsene finner du på s. 31.

1. *Swami*, pike
2. *Desiré*, pike
3. *Kristiann*, voksen mannlig numerolog
4. *Sedorff*, gutt
5. *Bo*, pike
6. *Stten*, voksen mannlig numerolog
7. *Amaryllis*, pike
8. *Fløjte*, pike
9. *Kimon*, voksen mannlig numerolog
10. *Legolas*, gutt
11. *Sioux*, pike
12. *Phine*, pike
13. *Zoï*, pike
14. *Samir*, gutt
15. *Baloo*, pike
16. *Xtine*, pike
17. *Violise*, pike, bestemoren bærer dette navnet
18. *Tyler*, gutt, far fra New Zealand
19. *LilyBeth*, kvinne
20. *Majbriith*, kvinnelig numerolog